

דבר ה' זו הלכה (שבת קל"ח):

הלכה שבועית בנושאים אקטואליים

חייב איניש לבסומי- חובת השכרות בפורים

א. עד כמה יש להשתכר בסעודת פורים?

"אמר רבא, חייב איניש לבסומי בפוריא עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי" חובה זו התקבלה והתפשטה בכל הדורות מאז ועד היום והיא מהווה חלק נכבד משמחת פורים¹. בגמרא מסופר ששנה אחת ישבו רבה ורבי זירא לסעודת פורים יחד, ורבה מתוך שכרותו 'שחט' את רבי זירא. לאחר מכן ביקש עליו רחמים והחיה אותו. שנה אחר כך, כשביקש רבה לקיים סעודת פורים עם רבי זירא, סירב רבי זירא בטענה שהוא חושש שרבה שוב ישחטנו והפעם לא יצליח להחיותו.

מתוך מעשה זה רצה אחד מהראשונים (רבינו אפרים) ללמוד שהלכה למעשה לא ראוי להשתכר בפורים. מאידך, רוב הראשונים סוברים שדברי רבא עומדים במקומם וחובה לשתות בפורים לשכרה.

עד כמה צריך לשתות כדי להיחשב שיכור ולצאת ידי חובה? בזה יש כמה שיטות:

1. עד שיירדם (מתוך כך לא יבחין בין ארור המן לברוך מרדכי)
 2. עד שלא יצליח לומר את המשפט "ברוך מרדכי ארור המן ברוכה אסתר ארורה זרש [גם] חרבונא זכור לטוב" בלי טעויות.
 3. עד שלא יצליח לחשב את הגימטריא של 'ארור המן ברוך מרדכי'. (502)
 4. מספיק לשתות מעט יותר ממה שרגיל לשתות ביום טוב.
- המשנה ברורה מעיר שיש לשים לב שהשמחה אכן תהיה שמחה של מצוה ושלא יגיע מתוך השכרות לזלזול במצוות או בברכות ותפילות².

ב. להשתכר בליל פורים?

הראשונים חלוקים האם מצוות סעודת פורים חלה גם בליל פורים או רק ביומו. לדעת הרמב"ם, הרשב"א והריטב"א, מצוות הסעודה חלה רק ביום שהרי במגילה נאמר 'ימי משתה ומשתה' ולא לילות³.

מאידך, דעת הראב"ה שיש מצווה גם בלילה, אלא שהמצווה ביום היא העיקרית⁴. להלכה פסק השו"ע כרמב"ם וכן פסק ש"חייב איניש לבסומי הוא רק בסעודה בה יוצא ידי חובת משתה ושמחה בפורים. ממילא לשיטתו אין עניין להשתכר בלילה. מאידך, לדעת רמ"א גם בלילה יש מצווה בסעודה ומשתה אף על פי שלא יוצאים בה ידי חובה. וכך דעת המשנה ברורה וכף החיים⁵. לכאורה לשיטתם, גם אם אין חיוב להשתכר בלילה, יש בזה קצת מצווה או על כל פנים הנהגה טובה.

מקור מעניין לשיטה זו ניתן להראות מפיוט המובא במחזור ויטרי שנהגו לאומרו בתפילת ערבית של פורים: "ליל שיכורים הוא זה הלילה, לשמוח ביין הטוב ולגילה... בליל זה ישכרו כל יצורים,

להזכר חוק אשר נקבע בפורים... פורים ביין פותחים בברוך, על שולחן אשר ערוך... בליל חג פורים⁶.

מקורות והערות

1. הגרש"י ז"ל (המועדים בהלכה עמ' רה) דן באריכות במחלוקת הראשונים האם יש להשתכר בפורים או לא (ראה להלן) ובתוך הדברים הוא כותב- "למעשה לא פסקה השתייה כדת בישראל בסעודת פורים בכל הדורות, ורישומה ניכר בראשונים ובאחרונים. די להזכיר ה'פיוט' שנכנס ב'מחזור ויטרי' בתורת מעריב לפורים, המפליא מאד מבחינת ההלכה: כיצד אפשר להפסיק באמצע ברכות קריאת שמע, במין פארודיה של 'פיוט' שכזה? וכך הוא מתחיל: 'ליל שיכורים הוא זה הלילה, לשתות ביין הטוב ולגילה, פורים על שם הפור נקרא בגילה. המעריב: בליל זה הזה ישכרו כל יצורים, להזכר חוק אשר נקבע בפורים, ארור האיש אשר ידו ירים, לשתות מים המאירים, אוהב...'. ולהלן: 'פורים ישתו יין כל רואהו, עד לא יכיר איש את רעהו, בליל חג פורים. פורים לא יקח נשך ומרבית, אשר ישתה יין מחבית, בליל חג פורים...'. וכן הלאה ברוח זה כחמישים בתים בפיוט, וסופו: 'ארור האיש אשר יאכל פולים כתושים, מפי המלך וההגמון והראשים, כל בית ישראל יעלו עליו חמושים, לגרשו מתוך קדושים, גאל: השכיבנו...'. אופינית פתיחה לתשובה בספר 'תשובה מאהבה' להר"א פליקילש, תלמידו של הנודע ביהודה: 'ב"ה שנת אורה ושמחה לפ"ק (תקע"א) פראג, יום ארבע עשר לחודש אדר... הן היום זמן שמחה לכל רבים שתו ורבים ישתו ורבים אומרים נשקנו יין גם הלילה ורבים מפזזים ומכרכרים לקול כנור ועוגב'. המחבר אמנם מתרעם: 'לא מפני שאוהבים את מרדכי, אלא לב כסיל בבית השמחה'. אבל העובדא עובדא".

2. במגילת אסתר (ט כב) כתוב "כימים אשר נחו בהם היהודים מאיביהם והחדש אשר נהפך להם מיגון לשמחה ומאבל ליום טוב לעשות אותם ימי משתה ושמחה ומשלוח מנות איש לרעהו ומתנות לאביונים". בפסוק זה מוזכרות שלוש ממצוות פורים, משתה ושמחה, משלוח מנות ומתנות לאביונים. בעניין מצות המשתה אמר רבא בגמרא מגילה (ז ב) "מחייב איניש לבסומי בפוריא עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי" וממשיכה שם הגמרא "רבה ור' זירא עבדו סעודת פורים בהדי הדדי, איבסום, קם רבה שחטיה לר' זירא, למחר בעי רחמיה ואחיה, לשנה אמר ליה ניתי מר ונעביד סעודת פורים בהדי הדדי אמר ליה לא בכל שעתה ושעתה מתרחיש ניסא" וברש"י כתב (ד"ה לאבסומי) "ביין" וכתבו התוס' (בד"ה דלא) "בירושלמי, ארורה זרש ברוכה אסתר ארורים כל הרשעים. ברוכים כל היהודים" ובבית יוסף (או"ח סי' תרצה) הסביר את דברי התוס' שכוונתם לומר שצריך להשתכר עד

דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי ובין ארורה זרש לברוכה אסתר ובין ארורים כל הרשעים לברוכים כל היהודים. שהרי אם לא נאמר כך, אלא שיש לטעות רק בין ארור המן לברוך מרדכי, שעור השתייה יהיה שיעור גדול מאד לפי שבלי שתייה מרובה אף אחד לא יטעה בדבר פשוט זה.

ובר"ן (מגילה ג ב בדפ"ר ד"ה מחייב איניש) הביא מהירושלמי (פ"ד ה"ז) וז"ל: "דמחייב למימר ברוך מרדכי ארור המן ברוכה אסתר ארורה זרש [גם] חרבונא זכור לטוב ומחייב לבסומי עד דלא ידע מאי קאמר. וכתב רבינו אפרים ז"ל מההוא עובדא דקם רבה ושחטיה לר' זירא כדאיתא בגמרא אידחי ליה מימרא דרבא ולא שפיר דמי למיעבד הכי".

ונראה שהרי"ף חולק על רבינו אפרים, שהרי לא הביא כלל את המעשה של רבה ור' זירא אלא הביא רק המימרא של רבא, משמע שהוא סובר שדברי רבא לא נדחו, שלא כרבינו אפרים הנ"ל. וברא"ש (מגילה פ"א סי' ח) פסק כרבא ולא הביא את המעשה הנ"ל ומשמע שגם הוא פוסק שחייב איניש לבסומי בפוריא.

הרמב"ם סובר גם הוא שמצווה לשתות עד דלא ידע, וז"ל הרמב"ם (פ"ב מהלכות מגילה הט"ו) "כיצד חובת סעודה זו? שיאכל בשר ויתקן סעודה נאה כפי אשר תמצא ידו. ושותה יין עד שישתכר וירדם בשכרותו". ופשוט ממה שכתב "ושותה יין עד שישתכר" ששייך שכרות. ונראה שהבין בסיפא דהאי עובדה דאמר ליה ר' זירא לרבה לא בכל שעה איתרחיש ניסא, ומשמע דחשש שישחטו שוב ולא יועלו לו תפילותיו, הנה ברור דגם בהאי שתא אבסומי, ומה שכתב הרמב"ם "ושותה יין עד שישתכר וירדם בשכרותו" צ"ל דסובר דבזה יצא ידי חובה דעד דלא ידע.

הרי לפנינו ששלושת עמודי הוראה חולקים על רבינו אפרים הנ"ל. וכתב המאירי (מגילה שם) "ומה שאמר כאן עד שלא ידע בין ארור המן וכו' הוא מה שאמרו בתלמוד המערב (מגילה פ"ה ה"ז) שצריך לומר אחר מקרא מגילה ארור המן ברוך מרדכי ברוכה אסתר ארורה זרש וכן שצריך לומר חרבונא זכור לטוב ואמר שחייב להתבשם עד שלא ידע בבירור מה יאמר, אלא שכבר נדחית לדעתינו כמו שביארנו וגדולי המחברים כתבו עד שירדם".

ובטור (או"ח תרצה) פסק כשלושת עמודי הוראה, "מצווה להרבות בסעודת פורים וצריך שישתכר עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי". ובבית יוסף (שם) הביא דברי הר"ן הנ"ל בשם רבינו אפרים ואח"כ כתב: "כתב באורחות חיים (הלכות מגילה אות לח) חייב איניש לבסומי לא שישתכר שהשכרות איסור גמור ואין לך עבירה גדולה מזו שהוא גורם לג"ע וש"ד וכמה עבירות זולתן אך שישתה יותר מלימודו מעט".

אמנם בשולחן ערוך (או"ח סי' תרצה סע' ב) לא נזכר כל זה אלא סתם וכתב "חייב איניש לבסומי עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי" וכתב שם הרמ"א בשם מהרי"ל "דאין צריך להשתכר כ"כ אלא

ישתה יותר מלימודו וישן ומתוך שישן אינו יודע בין ארור המן לברוך מרדכי" והוסיף "ואחד המרבה
ואחד הממעט ובלבד שיכון לבו לשמים".

וכתב שם המג"א (ס"ק ג) בשם יש אומרים שארור המן בגי' ברוך מרדכי (והם תקב' 502) וצריך
להשתכר עד שלא ידע לחשב זה. והט"ז (שם ס"ק א) כתב גדר אחר שהנה ה' יתברך עשה עמנו שני
טובות גדולות בפורים האחת מפלת המן והשניה גדולת מרדכי וצריך לאבסומי עד דלא ידע להבחין
ביניהם.

ובפר"ח (או"ח תרצה סק"ב) דחה את ראיית רבינו אפרים מהגמרא, אך כתב שראוי לנהוג כמותו
להלכה, וז"ל: "ואין זה נכון, דא"כ אמאי אישתמיט ר' זירא מלמעבד סעודה אהדי ואצטריך לומר ליה
לא כל שעתה ושעתה מתרחיש ניסא, כיון שראה שיצא קלקול עון שפיכות דמים מסיבת שכרותם ראוי
היה להם למנוע עצמם מלבסומי כולי האי ומלשתות אלא מעט מכדי הרגלם! אלא משמע דאפ"ה היו
משתכרים יותר מדאי ולהכי מייתי תלמודא ההוא עובדה לאשמועין דמימות רבא נפשט דמחויב
איניש לבסומי עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי. ומיהו עתה שהדורות מקולקלים ראוי לתפוס
סברת רבינו אפרים ז"ל ושלא לשתות אלא מעט קט יותר ממה שמורגל ביו"ט ובזה יוצא ידי חובה כיון
שכוונתו לשמים כדי שלא להכשל ח"ו בשום מקרה רע וישא ברכה מאת ה'".

אם כן מצינו שאין להשתכר הרבה בפורים דלמא אתי לידי תקלה. וז"ל המאירי (הנ"ל) "חייב אדם
להרבות בשמחה ובאכילה ובשתיה עד שלא יחסר שום דבר. ומכל מקום אין אנו מצווין להשתכר
ולהפחית עצמנו מתוך השמחה שלא נצטוונו על שמחה של הוללות ושל שטות אלא בשמחה של
תענוג שיגיע מתוכה לאהבת ה' יתברך והודאה על הניסים שעשה לנו" עכ"ל. והביא דבריו בביאור
הלכה (או"ח תרצה' בד"ה עד דלא ידע) ועוד הביא דברי הח"י אדם ז"ל "כיון שכל הנס היה ע"י יין לכן
חייבו חכמים להשתכר ולפחות לשתות יותר מהרגלו כדי לזכור הנס הגדול, ואמנם היודע בעצמו
שיזלזל אז במצווה מן המצות, בנטילת ידיים וברכה וברכת המזון, או שלא יתפלל מנחה או מעריב או
שינהג קלות ראש, מוטב שלא ישתכר וכל מעשיו יהיו לשם שמים".

ובשע"ת כתב ז"ל "ועיין בסדור עמודי שמים שכתב שאביו הגאון ז"ל היה נוהג בימי בחרותו לקיים
המימרא כפשוטו, ומי שהוא חלש בטבעו (או שמשתטה עד שאפשר שיבוא ע"י זה לידי מעשה או
דברים שלא כהוגן) אין לו לשתות יותר מדאי וראיה לדבר ריב"א¹".

¹ עד כאן ציטט השעי"ת מהסידור הנ"ל ומכאן כתב "וכוונתו במה שכתב ריב"א הוא ראשי תיבות ר' יהודה בר עילאי,
רוצה לומר שר' יהודה בר עילאי אמר בירושלמי דלא שתי אלא מפסחא לפסחא וחוגרני צעדי וכו', משמע דפורים לא
שתה כיון ששתייתו היה מויק לגופו עכ"ל.

ובמשנה ברורה כתב (סק"ד) שצריך להיות זהיר בענין נטילת ידיים וברכת המוציא וברכת המזון ויהיה שמחה של מצווה. וכתב על דברי הרמ"א שישתה יותר מלימודו ומתוך כך יישן שכן ראוי לעשות (ס"ק ה).

3. בגמרא מגילה (ז ב) שנינו "אמר רבא סעודת פורים שאכלה בלילה לא יצא ידי חובתו. מאי טעמא ימי משתה ושמחה כתיב. רב אשי הוה יתיב קמיה דאמימר נגה ולא אתו רבנן אמר ליה מאי טעמא לא אתו רבנן דלמא טרידי בסעודת פורים אמר ליה ולא הוה אפשר למיכלה באורתא אמר ליה לא שמיע ליה למר הא דאמר רבא סעודת פורים שאכלה בלילה לא יצא ידי חובתו אמר ליה אמר רבא הכי אמר ליה אין תנא מיניה ארבעין זימנין ודמי ליה כמאן דמנח בכיסיה".
מכאן שחובת הסעודה היא ביום. וכך פסק להלכה הרמב"ם (מגילה פ"ב הל' יד) "השמחה והמשתה אין עושים אותו אלא ביום יד, ואם הקדימו לא יצאו. וסעודת פורים שעשאה בלילה לא יצא ידי חובתו".
וכן מפורש ברשב"א ובריטב"א (מגילה ד א).

4. שיטת ראבי"ה מובאת במרדכי כמבואר בבית יוסף (או"ח סי' תרצה) "כתב המרדכי (סי' תשפז) בשם ראבי"ה שצריך לנהוג כלילי שבת ויומו דומיא דקריאה והמחבר תמה עליו. כתוב בארחות חיים (שם אות לה) נהגו לאכול בליל פורים אחר התענית זרעונים זכר לזרעונים שהיו אוכלים בבית המלך דכתיב (דניאל א יב) ויתנו לנו מן הזרועים (מגילה יג). וכתב ה"ר אשר יש שנהגו שלא לאכול בשר בלילה ההוא כדי שלא יטעו ויחשבו שהיא סעודת פורים: וכתוב עוד שם סעודת פורים שאכלה בלילה לא יצא ידי חובתו יש מפרשים כעין לילה שאין אבוקה כנגדו דרך שמחה ויום טוב ונשאל רבינו האי מי שנשבע להתענות בפורים מהו והשיב אין כח במצות פורים לדחות שם שמים ואפשר לו לעשות סעודת פורים בלילה ויצא ידי חובתו: וכתוב עוד שם פורים שחל להיות בערב שבת עבדין סעודת פורים מבעוד יום ובלילה צריכין לקדושי וצריכין נמי למיטעם מידי בתר קידושא ויש שעושים סעודתם בבוקר והכל לפי המנהג".

5. פסק השו"ע (סי' תרצה סע' א) "סעודת פורים שעשאה בלילה, לא יצא ידי חובתו". ורמ"א הגיה "ומ"מ גם בלילה ישמח וירבה קצת בסעודה". וכך כתב המשנה ברורה (ס"ק ג) "ואפילו כשחל הי"ד במוצאי שבת דעשה סעודה חשובה בסעודה שלישיית מ"מ צריך להרבות קצת בלילה לכבוד פורים אך אינה סעודה כמו למחר דשם צריך להרבות יותר. כתבו האחרונים דנכון ללבוש בגדי שבת ג"כ מבערב וימצא אח"כ בביתו נרות דולקות ושולחן ערוך ומטה מוצעת".
וכן כתב בכף החיים (סי' תרצה ס"ק ד).

לכן אף על פי שלא יוצאים ידי חובה בסעודה זו, בכל זאת יש בה מן המצווה של משתה ושמחה בפורים, ממילא ניתן לשתות בה ולקיים את דברי רבא 'חייב איניש לבסומי בפוריא עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי'.

6. מקור נוסף בראשונים למנהג לשתות גם בלילה מפורש בפיוט שהבאנו לעיל ממחזור ויטרי (תלמיד רש"י). להלן הפיוט במלואו (מחזור ויטרי ח"ב עמ' 583. הפיוט חובר לאמירה תוך כדי ברכות קריאת שמע, כיום לא אומרים אותו).

ליל שיכורים הוא זה הלילה. לשמוח ביין הטוב ולגילה. פורים על שם הפור נקרא בגילה. יזכור לנו בקריאת המגילה: (המעריב ערבים)

בליל זה ישכרו כל יצורים. להזכר חוק אשר נקבע בפורים. ארור האיש אשר ידו ירים. לשתות מים המאררים: (אוהב עמו ישראל)

פורים ביין פותחים בברוך. על שולחן אשר ערוך. בליל חג פורים:

פורים ישורר שיר נועם על יין בקהל עם. בליל חג פורים:

פורים ימלא כוסות. כדת מה לעשות. בליל חג פורים:

פורים ישתו יין כל רואהו. עד לא יכיר איש את רעהו. בליל חג פורים:

פורים לא יקח נשך ותרבית. אשר ישתה יין מחבית. בליל חג פורים:

פורים אשרי איש אשר יפן. לברך על הגפן. בליל חג פורים:

פורים ישכרו ביין לבן. וירצה כמנחה וכקרבן. בליל חג פורים:

פורים אכלו ושתו רעים. זמרו ליין הטוב כי נעים. בליל חג פורים:

פורים שחטו אווזים ותרנגולים. כי בזאת תהיו נגאלים. בליל חג פורים:

פורים זכרו תורת ראשונים. מעשה אבות יעשו בנים. בליל חג פורים:

פורים שמעו בני איתנים. מהרו ואכלו משמנים. בליל חג פורים:

פורים ישתה יין טוב. אשר ירוה כגן רטוב. בליל חג פורים:

פורים אשר לא זקן ישתה מן הקנקן. בליל חג פורים:

פורים יזכור יין בריתו. כאשר הייתה באמנה איתו. בליל חג פורים:

פורים יקריבהו אל חכו. לרחבו ולארכו. בליל חג פורים:

פורים בישראל לפנים. יקר הוא מפנינים. בליל חג פורים:

פורים כוס יין בידו יעמיד. ויערוך על פיו תמיד. בליל חג פורים:

פורים ישתה יין ישן. ארור האיש אשר ישן. בליל חג פורים:

פורים יין תמיד ירוקן לפני נער זקן. בליל חג פורים:
פורים ישלח לרעהו מנות. ולאביונים מתנות. בליל חג פורים:
פורים אכלו רעים ושתו איש באהלו. ושלחו מנות לאין נכון לו. בליל חג פורים:
פורים אוהב שמחה אוהב יין יעשיר. וכל כלי זמן וכלי שיר. בליל חג פורים:
פורים אל תשתה יין רע עין. קודם תשבור צמאך אל העין. בליל חג פורים:
פורים במה יזכה איש זכותו. שבע ילין בל יפקוד עונו. בליל חג פורים:
פורים גילה רינה חדווה ודיצה. הקבצו לשתות ועוצו עצה. בליל חג פורים:
פורים דאגה בלב איש ישחנה. מאכל טוב ומשתה ישמחה. בליל חג פורים:
פורים דלה תדלה יין מחביות. בלילה ההוא דומיות תהילות. בליל חג פורים:
פורים היין בפורך תמיד שגור. וספל אדירים יהיה סגור. בליל חג פורים:
פורים חכלילי עיניים מיין. ואויבינו יהיו כאין. בליל חג פורים:
פורים טוב אשר תאחז בכוס מלא. מכתם אופיר לא תסולה. בליל חג פורים:
פורים יין מלכות ישתו ויסלסלו. בחורים שכורים יחדיו יצלצלו. בליל חג פורים:
פורים כל אשר ימרה פיו מלאכול. ומצאוהו רעות והיה לאכול. בליל חג פורים:
פורים לץ הומה ומים ומשכר. והשותה מהם לא ירבה שכר. בליל חג פורים:
פורים משתה שלך יהיה להפקר. ושותים הרבה לאין חקר. בליל חג פורים:
פורים מאן דאית ליה בושמיא ברחמיה מסיק ליה. ויקנה שם טוב ויהיה עולה. בליל חג פורים:
פורים נתן נתן מתנות לעניים. לא לשפחות ולא לעבדים. בליל חג פורים:
פורים שכל אדם מאריך בסעודתו. ומן השמיים ימלאו שאילתו. בליל חג פורים:
פורים שותה כדת וכהלכה. זכר צדיק לברכה בליל חג פורים:
פורים שומר מצוה שותה תאות נפשו. שמש וירח נבראו לשמשו. בליל חג פורים:
פורים שבקיה לרויח דמנפשיה נפיל. לא יקום כי יפול כמו פיל. בליל חג פורים:
פורים תרא יין כי יתאדם. כי זה כל האדם. בליל חג פורים:
פורים יין אשר הוקם לשמוח פני אישים. יבא ויגל פני אנשים ונשים. ארור האיש אשר יאכל עדשים.
בלילי פורים ובמועדים ובחודשים: בגילה:
ארור האיש אשר יאכל פולין כתושים. מפי המלך וההגמון והראשים. כל בית ישראל יעלו עליו
חמושים. לגרשו מתוך קהל קדושים: (גאל ישראל. השכיבנו)